

Mihaela VL SCEANU
(Universitatea de Vest din
Timi oara)

Un monument baroc disp rut- biserica Sf. Ioan Nepomuk din Timi oara

Abstract: A Vanished Baroque Monument: The Church of Saint Nepomuk in Timi oara. The church dedicated to Saint John Nepomuk, built in Timi oara between 1733 and 1736, was a landmark in the evolution of the late Baroque style in one of the border provinces of the Hapsburg Empire. The church sustained serious damage from artillery fire during the 1848 revolution and was finally demolished in 1911. Pictures taken in that year by a Piarist student, Karol Baitz, document the original aspect of the monument, and their analysis yields interesting conclusions regarding the monument.

The Diocesan collection of religious art includes several altar fragments which are catalogued and labelled as being of uncertain or unknown origin. These include statues that in fact adorned the altars of the church in question, saints depicted with typically Baroque eloquence. The two rampant cherubs, considered to be fragments of the high altar of the Catholic Church from Vinga, are actually part of one of the side altars of St. Nepomuk church. Also, two of the statues considered to have an unknown place of origin are clearly integrated in the structure of one of the side altars. Another undocumented piece of information passed from one researcher to another was that the two epitaphs of David von Hübner and Joannes of Soro had been located inside the Church of St. Katherine, while we can see them placed on either side of a bye-altar of the church of St. Nepomuk, an altar having a clear baroque architectural shape and decoration.

The interior decoration of the church preserves the features of the late Baroque with Neoclassical influences, being representative of the Central-European version of the style encountered in Banat.

Keywords: *Baroque, lost heritage, Piarist, Nepomuk*

Rezumat: Un monument baroc disp rut- biserica Sf. Ioan Nepomuk din Timi oara. Biserica cu hramul Sf. Nepomuk din Timi oara este un reper în evolu ia stilului baroc tardiv într-una dintre provinciile de grani ale Imperiului Habsburgic. Implementarea normelor formale i de con inut apar ine ordinelor religioase catolice ce au configurat evolu ia stilului pentru întreg secolul al XVIII-lea i începutul celui urm tor.

Ordinele religioase ale Franciscanilor i Piari tilor sunt cele ce vor modela aspectul acetui monument grav avariat în timpul revolu iei de la 1848, fiind d râmât în anul 1911. Konrad Baitz, un elev al colii Piariste din Timi oara a realizat documentarea existen ei acetui monument printr-o serie de fotografii alb-negu.

Din analiza acestora se pot emite considera ii inedite cu privire la existen a acestei biserici cu o decora ie interioar ce p streaz reperele barocului tardiv cu valen e neoclasic. Considera iile con inute de acest articol se doresc o incursiune în imaginarul colectiv al Timi oarei în secolul al XVIII-lea, transpuse în domeniul plastic al unui monument disp rut. Valen ele formale central-europene ale stilului implementat în Banat fiind cele ce vor configura baza artei moderne.

Cuvinte cheie: *piarist, Nepomuk, baroc, valori de patrimoniu disp rut*

Barocul este v zut ca o for cultural , un ansamblu de forme i con inuturi, ce a luat na tere ca expresie a unei anumite situa ii ideologice, a unei tradi ii definite, a unor no iuni i func ii determinate, exercitându- i influen a asupra altor medii decât cele în care a luat na tere, putând suferi metamorfoze, ajungând chiar s - i piard acoperirea ideologic , devenind în timp o norm sau un model, dep ind limitele impuse de mediu, teritoriu i timp¹.

În accep iunea lui Jan Bialostocki², barocul nu era european, ci secolul al XVIII-lea era considerat european prin modul în care stiluri diferite, etape diferite ale evolu iei fenomenului artistic se contureaz i formeaz ceea ce cel mai adesea define te fenomenul general.

¹ J. Bialostocki, *O istorie a teoriilor despre art* , Ed. Meridiane, Bucure ti, 1977, p. 350.

² *Ibidem*, p. 289.

Situându-se pe aceleași repere, John Rupert Martin³ a recunoscut că barocul nu era unitar, ci una din trăsăturile definitorii ale stilului a fost diversitatea, sesizând și o unitate în această diversitate, barocul fiind un stil multicultural, cu încărcături semantice variate.

Corespunzând unor cerințe, barocul impune și exigențe, ce fac din acest stil recurent în diverse etape stilistice ale artei universale o constantă istorică⁴.

Apanaj al Europei timp de trei secole, barocul constituie un moment al vieții formelor, fiind odată cu el cel mai descoperit⁵, uneori în contrast cu reperele ideologice ce au condus la eliberarea sa de norme. Impulsul spiritual inițial este cel ce formează ansamblul de conținuturi și impune limitele formale ale stilului.

Alois Riegl delimitează pentru prima dată variantele locale, provinciale ale stilului baroc de stilul baroc italian, barocul vienez fiind considerat o dezvoltare locală, originală a barocului italian⁶. Una dintre aceste variante locale, regionale este și barocul bănățean, constituit ca o emanație a barocului vienez odată cu începutul secolului al XVIII-lea, când pe scena politică raportul dintre forțele beligerante se schimbă în favoarea puterii creștine, central-europene.

În secolul al XVIII-lea, odată cu înglobarea provinciei în Imperiul Habsburgic, inițiativele recuperatoare ale Imperiului, cu scopul de a aduce frontierele la nivelul centrului, s-au înscris între ideile absolutismului francez, la care au aderat practic toate monarhiile europene⁷.

În ce privește Banatul, acesta a intrat în sfera de influență a Imperiului Habsburgic în 1718, prin anexarea la conglomeratul de națiuni, pacea de la Passarowitz consfințind noua formă de organizare autonomă ca posesiune imperială (*Kronland*) cu capitala la Timișoara. Această situație particularizează Banatul în raport cu provinciile vecine Transilvania și Ungaria pentru faptul că în acest spațiu nu au existat stări privilegiate și domenii nobiliare, noua putere statală creștină fiind liber să se manifeste în toate domeniile.

În domeniul artei, barocul prinde târziu, în deceniul trei al secolului al XVIII-lea, conturându-se ca o variantă târzie a stilului european, cu valențe clasicizante, ideologia barocului bănățean nefiind cea a Contrareformei, ci a Iluminismului, caracterizat în ce privește sensibilitatea printr-o mișcare de înnoire față de precedent, opoziție față de dogmă, de superstiții și prejudecăți specifice Evului Mediu.

Caracterul universal al rațiunii rezolvate prin noua formă de organizare a provinciei în care noua ordine socială, politică, economică și cultural-artistică va oglindi modelul central european, într-o perioadă dominată de rațiune și despotism lăsat în opoziție cu secolul precedent vădit ca epocă a viziunii tragice asupra lumii⁸, când arbitrarul forțelor divine impunea atitudinea oamenilor.

Pe lângă arhitectura militară, de primă necesitate după cucerire, al doilea domeniu de primă trândere al artei baroce în provincie este cel al arhitecturii religioase, ordinelor catolice sosite imediat după cucerire, revenindu-le rolul hotărâtor.

Deschizători de drumuri – uezuii – sunt primii care transformă biserica Sfântul Gheorghe, devenită moschee în timpul ocupației turcești, în biserică, reconstruindu-i fațada distrusă între anii 1754-1769 sub conducerea meșterului Anton Platel⁹.

Nici celelalte ordine catolice nu fac excepție, Franciscanii din provincia Bosnia fondează o biserică în omnia stire între 1733-1736, ultima cedată în 1788 colegiului ordinului piarilor mutați de la Sântana (județul Arad) la Timișoara¹⁰, iar Franciscanii Salvadorieni își edifică biserica în omnia stirea între 1754-1755¹¹.

³ J. R. Martin „The Baroque from the Point of View of the Art Historian”, în *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, XIV, 1955, no. 2., p. 164-170.

⁴ J. Ph. Minguet, *Estetica rococoului*, Ed. Meridiane, București, 1973, p. 52.

⁵ H. Focillon, *Via a formelor*, Ed. Meridiane, București, 1995, p. 25.

⁶ A. Riegl, *Die Entstehung der Barockkunst in Rom*, Ed. a II-a, Viena, 1923, p. 3.

⁷ D. S. Pârvolescu, *Pictura bisericilor ortodoxe din Banat*, Timișoara, Editura Eurobit, 1997, p. 5.

⁸ Termen folosit de către Pierre Chaunu pentru a se raporta la secolul al XVII-lea, pentru detalii vezi, *Civilizația Europei clasice*, vol. II, Ed. Meridiane, București, 1989, p. 148.

⁹ A. Buzil, R. Vârtaciu, *Barocul în Banat. Catalog de expoziție*, Timișoara, 1995, p. 6; biserica a servit și de catedrală pentru episcopul de Cenad odată cu mutarea sediului episcopiei la Timișoara în 1732, vezi și N. Ilieșiu, *Monografia orașului Timișoara*, Ed. Ghe. Matheiu, Timișoara, 1956, p. 85.

¹⁰ J. N. Preyer, *op.cit.*, p. 194; A. Buzil, R. Vârtaciu, *op. cit.*, p. 6-7.

Noua concepție a orașului baroc provine din programul edilitar al Papei Sixtus al V-lea ce propunea ca nucleu al orașului „biserica parohială, celula esențială a traficului urban, cap de perspectivă în comunicație ce se stabilește între omul de rând și reprezentantul puterii divine”¹².

Ordinele catolice religioase prind trand în tot Banatul, la Lugoj frații minori și ai ordinului Franciscan își ridică o biserică între 1733-1735. La Caransebeș, ordinul Franciscan își ridică o biserică dedicată Sfintei Fecioare între 1725-1730¹³, Oravișă, Bocșa și Reșița, sedii ale oficiului montanistic sunt înzestrate cu biserici catolice în decursul aceluiași secol.

Stilul baroc al acestor construcții nu era barocul ostentativ de încercat al realizărilor din centrul Europei, ci un stil epurat de decorativism excesiv cu o retorică proprie. Modul în care, prin predicile lor, ordinele catolice au reușit să imprime chiar un nou mod de viață, transformând celebrarea fastuoasă a sărbătorilor calendarului catolic, în interiorul unor biserici monumentale cu interioare scenografic aranjate a constituit suportul vizual al noii ideologii, victoria fiind celebrată printr-o artă fastuoasă cu repere formale în ideologia Contrareformeii, manifestată în Banat în secolul Luminilor, cu un decalaj temporal ce-i configurează particularitățile.

Mai apropiate de omul de rând decât catedralele, bisericile parohiale devin în mentalul colectiv scena pe care se stabilește comunicarea cu divinul, contribuind din plin la acest contact formele diverse de divinitate și extaz mistic sau religios proprii unei perioade în care sub permanenta amenințare a fatalității, a conflictelor armate, și a arbitrarului forțelor divine, acestea ajung să reprezinte suportul vizual al credinței¹⁴.

Din punct de vedere formal, bisericile pe care ordinele catolice din Banat le-au edificat în Banat pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, au fost construcții monumentale derivate din prototipul creat de Anton Pilgram, plan bazilical cu două turnuri pe fațadă, cor amplu și un interior grandios, cu altar principal și altare laterale ca elemente obligatorii ale scenografiei baroce.

Fosta biserică a Franciscanilor Bosnieci din Timișoara, „Sf. Ioan Nepomuk”, sau cea a Franciscanilor Salvadorieni, „Sf. Ecaterina”, cu primul ei turn, ridicat de arhitectul Theodor Kostka, încadrându-se modelului cu un singur turn pe fațadă, au constituit adevărate prototipuri care vor inspira construirea bisericilor în mediul rural, aparținând deopotrivă catolicilor și ortodocșilor.

Arhitectura devine în Banatul secolului al XVIII-lea - o oglindă a diferitelor mentalități¹⁵ multinaționale aflate în plin proces de europenizare.

Din punct de vedere urbanistic, fenomenul colonizator, indiferent când s-a petrecut, interesează prin impunerea rapidă și unitară a unor modele oficiale. Arhitectura practică în secolul al XVIII-lea în Banat, considerată o reflexie a mentalului colectiv, în care rolul principal îi revine categoriei de comanditari ce-i configurează aspectele formale, dar și manifestarea prin situația materială a celor din urmă, care a făcut obiectul unor studii ample, fenomenul fiind sesizat în etape corespunzând dezvoltării provinciei în secolul al XVIII-lea¹⁶.

Spațiul artei baroce este un spațiu festiv, arta instruind prin intermediul gestului, de aici și conceptul de artă teatrală aplicat acestui stil. În configurația urbanistică a barocului, artele concurează la crearea imaginii de artă totală, arhitectura fiind sculpturală, sculptura având valențe arhitecturale prin caracterul monumental, pictura fiind sculpturală la rândul ei prin formele dinamice, ce transpar din spațiul reprezentării.

Varianta provincială a barocului binecunoscut prin multiplicitatea formelor și a calității reprezentărilor, a valorilor tactile sugerate se integrează fenomenului central european, având o evoluție ce sugerează vârstele stilului, dar cu o cronologie diferită, o lume a formelor încercată de semnificații legate de evenimentele din plan politic, social și cultural.

Conciliul de la Trento stipulase reforme noi ce au creat din spațiul intern al bisericii un loc în care vizibilitatea altarului principal și participarea laicilor la celebrarea slujbei, odată cu extinderea firă precedentă

¹¹ J. N. Preyer, *op. cit.*, p. 192.

¹² G. C. Argan, *De la Bramante la Canova*, Ed. Meridiane, București, p. 174-175.

¹³ A. Buzil, R. Vârtăciu, *op. cit.*, p. 7.

¹⁴ V. Hyde-Minor, *Baroque and Rococo – Art and Culture*, London, Laurence King, 1999, p. 37-40.

¹⁵ A. Buzil, „Arhitectura-oglindă a diferitelor mentalități binecunoscut din sec. al XVIII-lea”, în *Ars Transsilvaniae*, Ed. Academiei Române, București, 1991, p. 75-84.

¹⁶ Eadem, *op. cit.*, p. 78.

imaginilor vizuale menite să impresioneze publicul au avut un rol hotărâtor, retorica barocului fiind când apel la emoția colectivă, nu la intelect¹⁷, arta baroc devenind prin aceasta accesibilă omului de rând.

Noua dezvoltare a artei în epoca postridentină este sub semnul deciziilor formulate de Conciliul de la Trento. Ostia ocupă centrul serviciului religios, de aceea este mutat în tabernacolul situat pe altarul central¹⁸. Acum altarului principal îi revine locul dominant, coordonator în scenografia interiorului bisericii. Altarele laterale dispuse în culisă marchează drumul spre altarul principal sporind atmosfera triumfală.

Tot în această perioadă este introdus și lumina veșnică ca simbol al prezenței sacramentului.

Întreaga compoziție a altarului principal se desfășoară în fundalul tabernacolului, această parte a retablului fiind un fundal de scenă propriu atmosferei religioase¹⁹.

Altă dispoziție a conciliului avea să modifice structura arhitecturală a bisericilor baroce. Omul de rând era încurajat să participe la opera de salvare, pentru aceasta fiind introduse *confesionalele*, ca piese de mobilier liturgic destinate salvării prin credință²⁰. Această configurare a interioarelor cu decorul specific este comună bisericilor catolice edificate pe parcursul secolului al XVIII-lea, cu mențiunea că și în acest domeniu există realizări care apar în mediul artistic european prin prezența unor meșteri formați în atelierele specializate europene și realizări locale ale meșterilor individualizați dintre coloniști, creații care pot fi încadrate în categoria artizanală.

Biserica dedicată Sf. Ioan Nepomuk, construită în Timișoara între 1733 și 1736, prezintă o articulare a maselor specifică stilului și un interior ce evocă printr-o retorică vizuală reperiile formale ale stilului.

Data așezării pietrei de temelie a acestui monument este menționată documentar: *la 19 martie 1733 a fost așezată piatra de temelie a noii biserici a franciscanilor bosniaci, azi biserica piarilor de către episcopul de Cenad*²¹.

Date suplimentare oferă Hochstrasser Gerhardt despre Pater Chrysostomus Jak, ce solicită în anul 1735 materialele necesare ridicării edificiului: 100.000 de cărămizi și 300 *Kübel* de var²². Așezată pe axa est-vest, cu absida orientată atipic, spre Apus, monumentul a fost integrat urbanisticii impuse de *Paraden Platz* (Piața Libertății), centrul militar al Timișoarei, concomitent cu edificarea acesteia începând cu ridicarea mănăstirii. În 1752 o altă mențiune se referă la clădirile din cetate existente la acea dată, menționând la numărul 69 biserica și mănăstirea, aflate în construcție, alături fiind situate o veche casă turcească în care locuiau călugării. Este locul ce va adăposti prima școală elementară a Timișoarei de după ocuparea otomană²³.

La intrarea în biserică pe bolta altarului principal se citește inscripția ce face referire la patronajul sub care se afla: *Ecclesia S. Joannis Nepomuc. Provinciae Bosniae Argentinae-1736- Nunc S. Joannis a Capistrano*.

Prin martiriul său datorat slujirii cu credință a adevărului și pînă la sacrificiul secretului confesiunii, Nepomuk ajunsese extrem de popular printre funcționarii districtuali cehi instalați în noua provincie, ajungându-se chiar la înaintarea unei cereri oficiale împăratului Carol al VI-lea, solicitându-i-se recunoașterea sfântului Ioan Nepomuk ca patron al Banatului.

Consfințirea oficială a cererii va duce după 1729 la o creștere a numărului adoratorilor, această uniune se încheie în anul 1756 într-o asociație fondată de ordinul franciscanilor din Bosnia², după modelul uniunilor similare din alte provincii ale imperiului.

Încă înainte de canonizarea lui Ioan Nepomuk în anul 1729 de către papa Bonifaciu al XII-lea, cultul acestui arhieru praghez s-a răspândit cu înalta din Europa centrală a secolului al XVIII-lea.

¹⁷ V. H. Minor, *op. cit.*, p. 155.

¹⁸ Pînă la hotărârile Conciliului tridentin, locul ostiei era pe zidul nordic al corului, această nouă orientare legată de cult fiind stipulată în scrierile papei Paul al V-lea, *Rituale Romanum*, (1614), tabernacolul, noul receptacol al ostiei fiind consacrat ca și arca alianței din Vechiul Testament.

¹⁹ R. H. Foerster, *Die Welt des Barock*, München, 1981, p. 62.

²⁰ R.H. Foerster, *op. cit.*, p. 63.

²¹ J.N.Preyer, *op. cit.*, p. 194.

²² G. Hochstrasser, *Versuch einer Geschichte der Temeschburg-Innenstädter Pfarrkirche und ihrer Vorgängerinnen sowie einer kurzen Chronik der hier tätig gewesenen Patres und Pfarer*, 1996, mss., în Arhiva Diocezei Romano-Catolice, Timișoara, apud Claudiu C. Ilin, *Biserici romano-catolice din secolul al XVIII-lea din Timișoara care au aparținut ordinilor călugărești*, mss, p. 29.

²³ Josef Brandeß, *Der älteste Barockbau, in Temeschburg-Temeswar-Timișoara, Kirchen und Kloster*, Herausgegeben von der Heimatortsgemeinschaft Temeschburg- Temeswar, 1994, p. 123-124.

Ora ele ce de ineau cea mai mare pondere în ceea ce privește existența unor congregații religioase dedicate acestui sfânt se găsește în Cehia, Slovacia și Boemia, popularitatea sa în patologie explicându-se și prin consacrarea sa ca protector al codrilor, podurilor, fiind invocată împotriva inundațiilor, substituindu-i pe sfinții Cristofor și Nicolae³.

Franciscanii bosnieci, cei ce vor administra pentru Banat confreria religioasă a sfântului Nepomuk, vor prăsi capitala provinciei în 1785, biserica înmăntarea fiind încredințată ordinului Piarist ce se mută de la Sântana în 1788.

În anul 1809 în cripta bisericii au fost adăugate coroana și însemnele imperiale ale habsburgilor, puse la adăpost în fața înaintării trupelor napoleoniene.

În 1911 biserica Sf. Nepomuk a fost distrusă, fiind grav avariată de asediul revoluționarilor maghiari la 1849, dat fiind că un elev al școlii piariste din Timișoara, Karol Baitz, a realizat fotografii detaliate ale interiorului²⁴, imagini ce ne permit să identificăm structura altarelor, elementele decorative și figurative reprezentate. Nici un document sau studiu dedicat artei baroce din Banat nu face referire la decorația interioară ce s-a păstrat doar din imaginile realizate de elevul piarist. De asemenea, nu există referințe cu privire la autorul planului acestui monument ce păstrează reperiile formale ale tipului de clădire religioasă, tipul salii și sistemul de boltire practicat cu succes la acest tip de edificiu, boltirea *a vela* pe dublouri.

La preluarea în 1788 a bisericii de către ordinul Piarist, este evident că s-au practicat modificări, existând și ale mobilierului liturgic care are forme stilistice diferite. Altarele pereche din lărgimea navei sunt consonante cu forme arhitecturale dezvoltate pe verticală, mense puternic profilate, retable și fronton arcuit bogat ornamentat cu elemente inspirate de structura antablamentului antic. Cum construcția bisericii debutează în aceeași perioadă în care era construită catedrala catolică din Timișoara, putem presupune pendularea arhitecților și inginerilor militari de pe acest câmp și la biserica Sf. Nepomuk, care a fost terminată în doar trei ani.

Biserica Sf. Nepomuk este după cum relevă imaginile păstrate un monument ce dezvoltă masele longitudinale, cu o articulare plastică a fațadei racordată pe volute, turn ritmat cu elemente specifice stilului, pilastră cu capitelluri ionice. Sistemul de boltire *a vela* pe dublouri amintește de plasticitatea stilului în bisericile edificate de diferite ordine catolice în centrul și sud-estul Europei.

În colecția de artă religioasă a episcopiei romano-catolice din Timișoara se păstrează fragmente de altare provenind de la bisericile edificate de catolici pe teritoriul Banatului în secolul al XVIII-lea, fiind inventariate și catalogate fără a exista certitudinea documentară a apartenenței acestora.

Este cazul unor fragmente ce au fost atribuite bisericii construite în secolul al XVIII-lea la Vinga, distrusă în urma unui incendiu, înlocuit de edificiul neo-gotic actual, care sunt expuse în colecția episcopiei, cu mențiunea provenienței. Aceste fragmente de altar păstrate fac obiectul acestei identificări, *putti* rampanți, element de decor, fragment de coronament de altar, statui de altar principal (Theresa de Avilla și Sf. Clara de Assisi, ambele păstrate astăzi în biserica Misericordienilor din Piața 700 din Timișoara), și cele două pietre funerare ale unor personaje din rândul oficialităților provinciale: David von Hübner și Johannes de Soro, ce provin de la biserica Sf. Nepomuk, după cum se poate observa din imaginile menționate ca document.

Rama barocă cu scena Bunevestirii facea parte din compoziția altarului principal, păstrându-se doar această jumătate a decorului ce conținea scena Răstignirii în centru și arhanghelul Gavriil în cealaltă parte. Cele două statui reprezentându-le pe sfințele Theresa de Avilla și Clara de Assisi flanchează tabloul votiv al altarului principal, *altare privilegiatum*, într-o desfășurare cu accente spațiale specifice stilului baroc conferite de poziția statuilor, de relaționarea cu privitorul. Pictura altarului principal cu compoziția Sf. Nepomuk a fost realizată de Michael Angelo Unterberger, directorul Academiei de Pictură din Viena, elevul celebrului Piazzetta, cel care execută compoziția cu Sf. Gheorghe omorând balaurul pentru altarul principal al domului timișorean în 1754.

Cele două reprezentări ale unor heruvimi rampanți sunt de asemenea fragmente de coronament de altar, dezvoltate pe înălțimea navei, acestea flancând în cadrul colecției episcopale rama barocă cu tabloul votiv dedicat Bunevestirii. Statuile altarului lateral apar în unei etape stilistice diferite, cele două personaje flancând tabloul

²⁴ Mulțumesc pe această cale directorului Arhivei Piariste din Budapesta, dl. Andras Koltai care mi le-a pus la dispoziție cu acordul publicării într-un studiu de specialitate, cercetarea fiind susținută prin proiectul POSDRU-89-1.5-S-61104.

votiv cu scena R stignirii pe latura sudică a edificiului, reprezentările figurative fiind astăzi pstrate în colecția de art religioasă a episcopiei romano-catolice din Timișoara, fiind așezat în locul de proveniență.

Chiar grilajul de fier forjat ce desparte absida de navă prezintă elemente decorative ce stilizează ornamentica barocului, evidente fiind motivele fitomorfe cursive. Decorul cu stucaturi al boltei navei și ferestrele oratoriului evidențiază o sinteză de motive ornamentale, unele proprii rococoului thersian²⁵.

O altă constatare interesantă este legată de două dintre epitafurile încadrate în peretele navei, prezența lor fiind pusă în relație cu faptul că biserica a avut o criptă în care erau înhumate oficialiile vremii.

Pietrele funerare cu decor sunt rare în Banat, fiind un apanaj al clasei nobiliare sau al ierarhiei bisericești. Piatra funerară plasată aici la intrarea în cimitirul Eroilor (Calea Lipovei, Timișoara), cimitir înființat în 1771²⁶, dedicat lui David von Hübner²⁷, consilier minier în departamentul special cu sediul la Timișoara, care decedat la 2 aprilie 1760, înhumat împreună cu soția sa Maria Anastasia (născută Klamer), decedat la 22 aprilie 1762, este singura piatră funerară cu decor figurativ ce face aluzie la *memento mori*, atât de des invocată în perioada barocă.

Basorelieful din registrul inferior redă sugestiv o înhumare, un sarcofag pe al cărui capac jetează un personaj feminin, în fundal un bărbat. În 1908 când elevul piarist făcea pozele cu interiorul bisericii, aceste epitafuri se găseau încadrate în perete, fiind mutate la o dată ulterioară, neconsemnat în locația actuală. Din punct de vedere plastic, basorelieful este bine schițat, printr-o gradă ieșită a volumelor, artistul anonim trădând afinități artistice cu mediul elevat central-european. În câmpul rămas liber a fost plasată inscripția:

O HOMO
SISTE CRADUM
SEPULCHRUM INSPICE
IN QUO
SPEC TABILIS PRÆNOBILIS AC EXIMUS
DOMINUS DOMINUS
DAVID DE HUBNER
NATUS ANNO 1693 DIE 27 IANUARÏ
FIDE
ORTHODOXÆ RELIGION PIUS
SACRÆ CÆSAR APOST MAJESTPERHUNYINF
METALL FODINAR CONSILIARIUS
SPE
IN DEUM FIRMUS
ÆTATIS SUÆ 67 ANNORUM MEN Z ET 6 DIE RUM
CHARITATE
DEI ET PROXIMI ORNATUS
ANNO ð 760 DIE 2 APRILIS
MERITIS PLENUS OCCUBUIT
ET DEIN
MARIA ANASTASIA NATA DE CLANER
CONSORS EIUS CHARISSIMA
ÆTATIS SUÆ 58 ANNORIO MEN Z ET 22 DIER
ANNO 1762 2 DA APRILIS PIE DEFU NC
INHAC SACRÆ DE TUMULATI
REQUIESCUNT
MEMENTO EORUM²⁸

²⁵ Corespunzând perioadei de domnie a Mariei Theresia (1740-1780).

²⁶ N. Ilieșiu, *op. cit.*, p. 96.

²⁷ Fr. Grisellini, *op. cit.*, p. 143-144.

²⁸ „Vai Omule! / Opre-te-te un pic și privește mormântul în care / preanobilul respectabilul – David von Hübner, născut 1693 / în ziua de 2 ianuarie, de credință ortodoxă, de rit vechi / consilier în minerit, cu solidă încredere în Dumnezeu / a încetat din viață la

Inscripția a fost plasată pe o placă cu decor abundent, doar în partea superioară două volute afrontate formează un pseudofronton racordat la bază prin alte volute și motivul creștinesc de val specific decorului baroc din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În câmp se disting urmele unui basorelieu (dispus în relief) sub care vrezuri stilizate se ivesc subtil. Inscripția este flancată de o draperie ale cărei falduri se grupează decorativ în falduri paralele, frontonul plăcii funerare fiind alcătuit din volute afrontate.

Placa a fost executată din gresie, pe alocuri se întrevăd adugiri de stuc (ulterioare). Nu se cunosc împrejurările în care a fost executat monumentul, niciun document nefăcând referiri la donatori sau la persoana artistului ce a sculptat piatra.

Cea de-a doua placă funerară plasată astăzi la intrarea în același cimitir sus menționat, este mult simplificată, redând în câmpul plăcii inscripția:

STA VIATOR
MONUMENTUM INSPICE
QUO
ILLUSTRISSIMUS DOMINUS DIOANNES SEBASTIANUS
COMES DE SORO
ATUS ANNO 1768 DIE 23. MAI ÆTATIS SVÆ
ANNOR 77 MENS 7 DE DIERIBUS
DEO DEVOTUS
SACR: CÆS: RECIÆ QVEAPOST: MAIEST: LOCUMTENE S
MARCHALLUS COLLONELVS PEDEST RECIM Æ FORTALITÛ
TEMESVARIENSIS COMENDANS
SACO DOCA CLARUS
ANNO 1761 DIE 20 IANUARÛ I HAC ECCLESIA
MERITIS PLEBUS SEPULTUS EST
ORA PRO EO²⁹

Dedicantul D. Joannes Sebastian, comite de Soro (Ioan de Soro)³⁰, fost comandant al cetății Timișoara, a decedat în 10 ianuarie 1761 fiind înhumat cu onorurile cuvenite. În acest caz decorul figurativ lipsește, se presupune că în partea superioară a pietrei deasupra vrezurilor fitomorfe s-ar fi aflat un basorelieu (azi dispus în relief din fotografia alb-negru). Frontonul este alcătuit din volute afrontate, racordate prin pilastră de bază, pe alocuri același motiv ornamental al creștei de val, animând plastic compoziția.

Faptul că Banatul a fost o provincie imperială cu nobile tradiții feudale până în 1776 reflectă o stare de fapt, și anume faptul că în arta vremii sunt rare cazurile de personaje din anturajul imperial, care ajunse în provincie s-au rămas aici pentru totdeauna, pietrele funerare prezentate sunt excepția, caz în care oficialii austrieci respectă tradiția fiind înhumați cu onorurile cuvenite.

Biserica cu hramul Sf. Nepomuk din Timișoara este un reper în evoluția stilului baroc tardiv într-una dintre provinciile de graniță ale Imperiului Habsburgic. Implementarea normelor formale și de conținut aparținând ordinilor religioase catolice ce au configurat evoluția stilului pentru întreg secolul al XVIII-lea și începutul celui următor. Considerațiile conținute de acest articol se doresc o incursiune în imaginarul colectiv al Timișoarei în

vârsta de 67 ani, în ziua a 6-a a lunii februarie / înzestrat atât cu iubirea de Dumnezeu și a / apropielul a trecut în neființă / plin / de merite, iar apoi Maria Anastasia / născută Klamer preaiubită sa soție / la vârsta de 58 ani în luna aprilie 22 ziua / 1762 – aprilie 2, cu pioșenie / în acest mormânt, se odihnesc defuncții / Aminte-te-ți de ei”.

²⁹ „Opre-te-te trecătorule / Prive-te mormântul în care preadistinsul domn D. Ioannes Sebastian / comite din Soro / născut în 1688 la 23 mai decedat / la vârsta de 67 de ani în ziua a 6-a a lunii februarie / Devotat lui Dumnezeu / mormântul în care în acest loc de veci / colonel de infanterie, al X-lea / comite al cetății Timișoara / vestit din Saco Doca / în anul 1761 la 20 ianuarie a fost înhumat în această biserică ? / cu toate onorurile / Roagă-te pentru el”.

³⁰ Fr. Grisellini, *op.cit.*, p. 155.

secolul al XVIII-lea, transpuse în domeniul plastic al unui monument disp rut. Valen ele formale central-europene ale stilului implementat în Banat fiind baza artei moderne.

Lista ilustra iilor / Picture list/credits

1. Eleva ia bisericii Sf. Nepomuk din Timi oara, construit 1733-1736, distrus în 1911, apud Arhiva ordinului Piarist, Budapesta. /Saint Nepomuk church, *elevation*, destroyed 1911, built 1733/1736, took over by the Piarist order in 1788 after the abolishment of the Jesuit order, thus known in the documents also as the Piarist church, picture taken by K. Baitz (1911), credits to the Piarist Museum Archive, Budapest.
2. Absida altarului, detaliu altar principal/ Details of the interior (Saint Nepomuk church) / *apsis- high altar*, picture taken by K. Baitz (1911), credits to the Piarist Museum Archive, Budapest.
3. Fragment de altar- Sf Clara din Assisi /Details of the interior (Saint Nepomuk church) / high altar (Roman-Catholic archive from Timi oara), rampant statue of *St. Claire of Assisi* (the statue is kept today in the Brothers of Mercy Church/ today Greek-Catholic Church from Timi oara, (Square 700).
4. Fragment de altar- statuia Sf Theresa de Avilla, întemeietoarea ordinului Carmelitelor /Details of the interior (Saint Nepomuk church) / high altar (Roman-Catholic archive from Timi oara), rampant statue of *St. Theresa of Avilla* (the statue is kept today in the Brothers of Mercy church from Timi oara, (Square 700).
5. Fragment de altar, statuia Sf. Nepomuk /Statue of *St. Nepomuk* (altar fragment), today in the Greek -Catholic church of the Brothers of Mercy from Timi oara, (Square 700).
6. Fragment de altar, Iisus /Statue of rampant *Jesus* (altar fragment) from the church of Saint Nepomuk today in the Greek-Catholic church of the Brothers of Mercy from Timi oara, (Square 700).
7. Detaliu altar principal / Details of the interior (Saint Nepomuk church) / high altar - detail of the decorated frames with the Annunciation painted pannel, (oil on wood), unknown, left Archangel Gabriel, picture from the Piarist Museum Archive, Budapest.
8. Rama baroc cu scena Bunevestiri (ulei pe pânz) / Detail of the decorated frame with the Annunciation painted pannel, (oil on wood), unknown, today kept in the Diocesan Museum, Timi oara, inventory no. TMDM 0267.
9. Altar lateral cu statuile votive reprezentându-i pe Maria i Ioan /Side altar (Saint Nepomuk church), the Holy Cross votive painting, unknown, with statues of rampant Mary and John, second half of the 18th century (the rampant statues are kept today in the Diocesan Museum from Timi oara), photo from the Piarist Museum Archive, Budapest.
10. Altar lateral, detaliu statuia Sf. Maria /Side altar (Saint Nepomuk church), detail of the statue of rampant *Mary*, second half of the 18th century (kept in the Diocesan Museum from Timi oara), photo from the Piarist Museum Archive, Budapest.
11. Altar lateral, detaliu statuia Sf. Ioan / Side altar (Saint Nepomuk church), detail of the statue of John, second half of the 18th century (the rampant statue is kept in the Diocesan Museum from Timi oara), photo from the Piarist Museum Archive, Budapest.
12. Altarul lateral din interiorul navei, detalii cu epitafuri, heruvimi rampan i/ Side altar (Saint Nepomuk church) with statues of rampant cherubs floating on clouds, unknown, second half of the 18th century (the rampant cherubs are kept in the Diocesan Museum from Timi oara) also details of the two epitaphs of David von Hübner and Joannes of Soro, left and right to the altar, picture from the Piarist Museum Archive, Budapest.
13. Altar lateral, detaliu heruvim rampant (stânga)/ Side altar (Saint Nepomuk church) detail of the *left side rampant cherub* floating on clouds, (today in the Diocesan Museum from Timi oara, inventory no. TMDM 0271 a).
14. Altar lateral, detaliu heruvim rampant (dreapta)/ Side altar (Saint Nepomuk church) detail of *right side rampant cherub* floating on clouds, (today in the Diocesan Museum from Timi oara, inventory no. TMDM 0271 b).
15. Epitaful consilierului minier David von Hübner/ Detail of the actual location of the two epitaphs inserted in the exterior wall of the Lipova route (Heroes cemetery), epitaph of David von Hübner.
16. Epitaful lui Joannes de Soro /Detail of the actual location of the two epitaphs inserted in the exterior wall of the cemetery found on Lipova route (Heroes cemetery), epitaph of Joannes of Soro.
17. Decor de stucatur , ornamentica pila trilor/Decorative pannels and pilasters, picture from the Piarist Museum Archive, Budapest.
18. Decor de stucatur pe bolta principal a navei / Ceiling decorative pannels, picture from the Piarist Museum Archive, Budapest.
19. Portal monumental (azi în sala colii Populare de Art din Timi oara), decorated monumental gate, picture from the Piarist Museum Archive, Budapest.
20. Detaliu de fa ad - portalul, detail of the fa ade- decorated main gate, picture from the Piarist Museum Archive, Budapest.

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

Foto 5

Foto 6

Foto 7

Foto 8

Foto 9

Foto 10

Foto 11

Foto 12

Foto 13

Foto 14

Foto 15

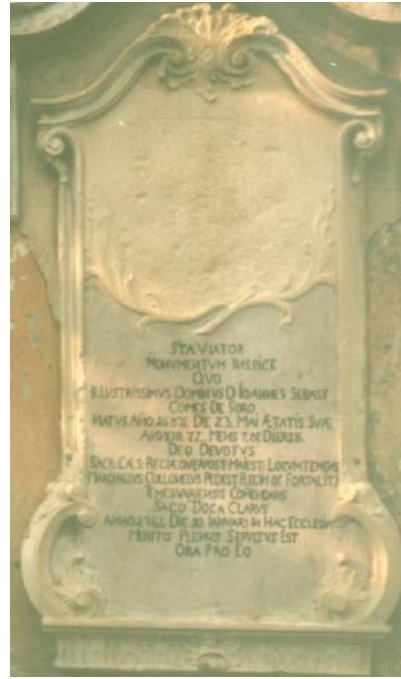

Foto 16

Foto 17

Foto 18

Foto 19

Foto 20